

rad u zborniku, *Pećinski park Grabovača u funkciji razvoja održivog turizma s naglaškom na geobaštinu, georaznolikost i geoturizam*, autorice Katarine Milković, pruža uvid u razvoj geoturizma na području Ličko-senjske županije, konkretno na primjeru javne ustanove Pećinski park Grabovača. Kako navodi autorica, ova javna ustanova danas predstavlja primjer razvojnog modela koji stremi povezivanju zaštite prirode s interesima lokalne zajednice. Zaključno, Zbornik predstavlja vrijedan doprinos interdisciplinarnom promišljanju održivosti ruralnih područja u Hrvatskoj. Pluralizam pristupa, suvremenost konceptualnih okvira i jasnoća izlaganja čine ovaj Zbornik zanimljivim ne samo stručnoj javnosti nego i ostalim akterima koji nastoje djelovati u skladu s načelima integralne održivosti.

Željka Tonković

Ivan Cvitković

SOCIOLOGIJA OBREDA

Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2014.,
390 str.

Pred nama je jedna uistinu vrijedna znanstvena monografija pod naslovom *Sociologija obreda*, autora akademika Ivana Cvitkovića, donedavno redovitoga profesora sociologije religije na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. U knjizi koja se pojavila u nakladi Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu prikazani su najvažniji religijski obredi kako oni iz „velikih“ i „malih“ religijskih

tradicija tako i oni iz naših južnoslavenskih područja, temeljem čega mnogi od nas – koji to hoćemo – možemo reflektirati svoju vlastitu zavičajnu, kako religijsku tako i narodnosnu tradiciju. Uz to, ovo djelo nudi izvanrednu polazišnu točku svima onima koji budu željeli detaljnije se (poza)baviti pojedinim u njemu obrađivanim temama i – bez ikakvih daljnjih „lutanja“ – u ovome rudniku „religijskih obreda iz različitih religijskih tradicija“ pronaći temeljne odrednice svoga istraživačkog projekta. I to posebno stoga što je akademik Cvitković za ovu temu obreda konzultirao najnoviju relevantnu, domaću i stranu, znanstvenu i stručnu literaturu (knjige – 121; zbornici – 15; časopisi – 6).

Knjiga *Sociologija obreda* obaseže 390 stranica i pored Sadržaja, Uvoda, Popisa korištene literature, Kazala imena i Kazala pojmova ima 12 međusobno povezanih poglavlja koja se opet dijele u potpoglavlja prema sljedećem redoslijedu: 1) Pojam obreda: 1.1. Razlika između običaja i obreda; 1.2. Funkcija obreda; 1.3. Obredna sredstva; 1.4. Zabrana sudjelovanja u obredima; 2) Dobni obredi: 2.1. Obredi rođenja; 2.2. Obredi imenovanja (imen-danski obredi); 2.3. Inicijacijski obredi; 2.4. Obrezanje; 2.5. Obredi pri sklapanju braka; 2.6. Pogrebni obredi; 2.7. Kome-morativni obredi; 3) Obredi očišćenja: 3.1. Abdest; 3.2. Obred pričesti; 3.3. Obredno kupanje; 3.4. Ostali obredi očišćenja; 4) Blagdanski obredi; 5) Obredi hodočašća; 6) Obredi zahvalnosti; 7) Gozbeni obredi; 8) Kalendarski obredi; 9) Obredi žrtvovanja; 10) Ratni obredi; 11. Ostali obredi: 11.1. Tabui; 11.2. Obredni ples; 11.3. Obredna glazba; 11.4. Obredi proricanja; 11.5. Magijski obredi; 11.6. Karnevalski obredi; 11.7. Seksualni obredi; 11.8. Obredi iscje-

ljenja; 12. Ekskurs o obredima u „svjetovnoj religiji“.

U „Uvodu“ (str. 7-10) Cvitković nas upoznaje s temom s kojom se bavi u ovome radu kao i ciljem koji je sebi postavio, a on glasi: „ne poučavati bilo koga u religijskim obredima, već pokušati – maksimalno poštujući znanstvenu objektivnost i neutralnost – čitateljima različitih svjetonazora, religijskih kultura i tradicija, predočiti znanja o sličnostima i razlikama u obredima, te njihovim sociologijskim značenjima“, jer sociologiju i sociologe zanimaju „vanjske, vidljive (opipljive) odlike vjerskih obreda“ bez obzira u kojoj se religijskoj tradiciji oni prakticirali (str. 10).

U prvome poglavlju „Pojam obreda“ (str. 11-55) autor se bavi objašnjenjem samoga pojma *obred* (ritual) kao vanjskoga vidljivog pokazatelja nečije vjere u Nadnaravno, u Sveto. U tome smislu teško je zamisliti religiju bez obreda koji se, navodi autor, „odvijaju na točno utvrđeni način, prema utvrđenim pravilima, a obuhvaćaju molitvu, pjevanje, ritualno klanjanje, itd.“ (str. 13). Zapravo, bez njih i nema religije, pa se s pravom može kazati da su obredi konstitucijski dio svake religije. Kod obreda je potrebno poznavati njihovo značenje, zatim „redoslijed poteza“, tehniku izvođenja i cilj. Naznačujući da se obredi neprestano mijenjaju i usavršavaju, autor ističe da su obredi o kojima je u ovoj knjizi riječ „propisani ili pisanim religijskim autoritetom, ili su dugotrajno nastajali kao dio religijske kulture i tradicije neke društvene zajednice“ (str. 14). Zapravo, naglašava autor, uz teologiju i institucionalnu strukturu, obredi su ono vidljivo po čemu se religije pojavno i razlikuju.

Polazeći od tvrdnje da se religije, uz teologiju i institucionalnu strukturu, među-

sobno razlikuju i po obredima, autor nam u ovome poglavlju govori o odnosu kako „velikih“ svjetskih, tako i onih „malih“, regionalnih religija prema obredima. Temeљem izvršene analize navedenoga odnosa vidljivo je da su neke od njih i previše okrenute obredima i da su ti obredi obvezujući za sve, dok je to kod drugih manje izraženo.

Obredi mogu biti usmjereni prema Nadnaravnom, prema prirodi te vezani za važnije trenutke čovjekova života, mogu biti pojedinačni i skupni, kućni (domaći) i svečani, izvode ih obični ljudi, ali ponajviše to čine za to osposobljeni pojedinci. Uz to, obrede je potrebno vršiti određenim „obrednim“ jezikom (inače neće vrijediti), potrebno ih je čuvati i redovito održavati, a sve radi povezivanje vjerničke (društvene) zajednice.

Autor nas potom upoznaje s razlikama između običaja kao regulatora društvenoga ponašanja i obreda pomoću kojih se izražavaju, održavaju i obnavljaju jedinstvo i identitet grupe i bez kojih bi (bez običaja i obreda), tvrdi autor, pozivajući se na G. Vernona, „religija bila mrtva“ (str. 23), uz naznaku da se obred razlikuje od običaja po tome što je obred „određen pisanim religijskim autoritetom ili nekim propisom religijskih zajednica“ (str. 25).

Govoreći o funkciji obreda, Cvitković naglašava da svaki obred ima svoju društvenu funkciju (kako za zajednicu tako i za pojedinca), inače ne bi se mogao održati. Uz mnoge funkcije obreda, najčešće se navodi njegova najvažnija – *integrativna funkcija*, jer obredi „jačaju socijalnu koheziju, grupnu solidarnost i članstvo u grupi“ (str. 27). Potom slijedi *emocionalna funkcija obreda*, jer vjernici osjećaju zadovoljstvo sudjelovanjem u njima. Uz

ove, obredi imaju *komunikacijsku* i *etičku funkciju*, ali i jednu važnu *funkciju u frustracijskim situacijama* i to radi reguliranja frustracija i emocija u kritičnim životnim fazama (rođenja, ženidbe/udaje, smrti, nezaspune patnje, itd.). Obredima se izražava ne samo društveni nego i zdravstveni status onih koji u njemu sudjeluju. Osim toga obredi su vjerni pokazatelji čovjekovog religijskog, veoma često nacionalnog, političkog ali i ideološkog identiteta.

Sve što je čovjek stvorio svojim radom, ali i ono što postoji u prirodi, živo i neživo, može biti predmetom, ali i sredstvom za vršenje obreda. No, u religijskim obredima, ističe Cvitković, najčešće se koriste tamjan, zvono, vino, krv žrtvovanih životinja, kruh, hrana, voda, cvijeće, a u nekim religijama i droga, zatim riječ, „sveto“ posuđe, križ, relikvije / moći, brojanica te obredna odjeća.

Govoreći o zabranama sudjelovanja u obredima autor navodi nekoliko za pojedine religije veoma važnih razloga koji onemogućuju pojedince da sudjeluju u obredima. Riječ je ponajprije o spolnim razlozima, a što se ponajprije odnosi na zabrane sudjelovanja žena u obredima, zatim o zabranama dodira, zabranama koje proizlaze iz ritualne čistoće, društvenoga statusa ili se zabrane mogu zasnivati na rasnim razlikama.

U drugome poglavlju „Dobni obredi“ (str. 57-145) Cvitković se pojedinačno bavi obredima koje on, s pravom, naziva obiteljski obredi, jer „prate najznačajnije događaje u obiteljskom životu“, a to su: obredi rođenja te imenovanja (imendanski obredi), zatim inicijacijski obredi, obredi obrezanja, obredi pri sklapanju braka, pogrebni te komemorativni obredi (str. 57). Sve religije imaju svoje obrede koji se ko-

riste prilikom rođenja. Tim obredima koji u nekim religijama mogu biti različiti za mušku i žensku djecu vrši se prijem novih članova u zajednicu i sastoje se, navodi autor pozivajući se na A. van Geneppa, od „davanja imena, krštenja, obrezanja, šišanja pramena kose, izbijanja prvoga zuba, bušenja ušiju, itd.“ (str. 59).

U obredima imenovanja (imendanski obredi) pojedinac stječe svoj identitet, u nekim religijama se smatra da se dijete smatra rođenim tek dobivanjem imena. Dobivanjem imena, koje pojedincu uvijek daju drugi, pojedinac stječe svoj identitet. Ime ga određuje cijeloga života. Od religijske tradicije zavisi vrijeme davanje imena novim članovima zajednice.

U inicijacijskim obredima, koji mogu biti opće-obvezujući, pojedinačni ili grupni, pojedince se „privodi“ iz staroga u novi status. Različite religijske tradicije imaju svoje vlastite obrede, koje autor pojedinačno opsežno i znalački izlaže, kao što to radi obrađujući i obred obrezanja, koje ne mora uvijek biti religijski simbol, nego može biti, navodi autor, „simbol zajednice, saveza, društvene integracije, plemenske oznake, znak razlikovanja od drugih naroda, itd.“ (str. 82) i jedan je od prastarih oblika uvođenja u novo životno doba, u svijet odraslih. Obavlja se u različitoj dobi, zavisno od religijske tradicije, od 7-8 dana nakon rođenja pa sve do dvadesete godine života. Uglavnom prakticira se obrezivanje muškaraca, međutim u nekim kulturama vrši se obrezanje i žena.

Obredi pri sklapanju braka veoma vjerno zrcale stav određene društvene i vjerske zajednice prema braku kao univerzalnoj društvenoj kategoriji. Kroz njih iskazuju svoja očekivanja od onih koji stupaju u brak. I obredi sklapanja braka su različiti.

Naravno, i obredima pokopa svojih članova društvena i religijska zajednica iskazuju i svoj odnos prema smrti koja je, navodi autor, ravnopravno raspoređena i koju nitko ne može izbjeći. Međutim, ističe autor, iako se sve religije ne odnose na isti način prema smrti niti je njihovi sljedbenici isto primaju, ipak nema religije bez pogrebnih obreda, koji su međutim veoma različiti. Istraživači potvrđuju da su u svim kulturama pogrebni obredi razvijeniji negoli obredi uz rođenje ili obredi vjenčanja, što pokazuje koliko značenje ima smrt, zagrobni život i sam pojedinac u životu jedne zajednice. Autor u ovome dijelu govori o različitim vrstama pogreba: kanibalizmu, izlaganju posmrtnih ostataka lešinarima, psima, šakalima itd., mumifikaciji, kremiranju, sahranjivanju u vodi i zakopavanju cijeloga tijela, zatim o mjestu i vremenu ukopa, o grobu i grobljima, nadgrobnim spomenicima, žalovanju / oplakivanu mrtvih, zatim o obrednim gozbama (daćama, karminama), kao i zabranama (djeci, djevojkama i ženama) da sudjeluju u pogrebnim obredima, obljetnicama smrti, kultu predaka te na kraju ovoga potpoglavlja autor navodi sociologijske aspekte pogrebnih obreda.

Posebnu pozornost autor posvećuje i komemorativnim obredima, u koje spadaju svi obredi obilježavanja sjećanja na pretke i koji se u novije vrijeme vrše u za to posebno izrađenim komemorativnim centrima koji se nalaze na grobljima. Ovaj obred veoma često prakticiraju ateisti i agnostici i on im služi kao zamjena za religijski obred pokopa, iako jedan obred ne isključuje drugi. Mogu biti oba. Osim toga, (pri)sjećanja na neke datume iz prošlosti pojedinaca ili cijelih skupina u povodu određenih godišnjica (matura, diplomira-

nje, itd.) postaju neka vrsta komemorativnih obreda u kojima se sjećamo onih koji su s nama prošli neko određeno razdoblje. U trećemu poglavlju „Obredi očišćenja“ (str. 147-165) riječ je o socioreligijskom poimanju očišćenja i onečišćenja, o razumijevanju obredne čistoće prije i poslije vršenja određenih religijskih obreda, uz autorovu napomenu da ono što se smatra obrednom (ne)čistoćom u jednoj religijskoj kulturi, ne znači da je obredno (ne) čisto i u nekoj drugoj religijskoj kulturi, i da „tu različitost trebamo uvažavati i poštivati“ (str. 147). Nakon definiranja pojmova „čisto – nečisto“, kao i određivanja čime se prouzročuje onečišćenje i čime se i kako se vrši očišćenje, autor nam sve to pokazuje u ustaljenoj praksi obredne čistoće u različitim religijskim tradicijama. Može se reći da postoje tri načina postizanja obredne čistoće: a) pranjem, b) kađenjem i c) žrtvenim prinosom, i da se kao sredstvo za postizanje očišćenja može koristiti voda, vatra, krv, pijesak, tamjan, „posvećena voda“, žeravica... itd. U sklopu ovoga poglavlja autor govori o abdestu, pričesti, obrednom kupanju, kao i drugim obredima očišćenja.

U četvrtome poglavlju „Blagdanski obredi“ (str. 167-190) autor polazi sa stajališta da su blagdani „važno počelo bogoštovlja“, da su to dani koje neka vjerska zajednica odredi „za odavanje počasti Bogu, svecima“, odnosno nadnaravnim moćima kojima se pojedinac klanja i koje štuje, itd. Blagdani su točno određena sveta vremena u koja se ulazi obredima kojima se reaktualiziraju neka ranija „sveta“ događanja iz dotične religijske tradicije, pa se tih blagdanih dana ne smije raditi ni u polju ni u kući. Pozivajući se na Radovana Bigovića autor zaključuje da blagdani predstav-

ljaju „sveto“ vrijeme i da ih neki „praznuju zbog običaja, tradicije, nacionalnog identiteta i sledovanja ‘slavnim precima‘“, a drugi „zbog obvezatnosti koju im nameće religijska zajednica“ (str. 167).

Kao i u ranijim poglavljima tako i ovdje autor naznačuje na koji se način i u koje dane u godini vrše blagdanski obredi u hinduizmu, budizmu, sikizmu, jainizmu, islamu, židovstvu, katoličanstvu, protestantskim i nacionalnim pravoslavnim crkvama. Posebno se osvrće na slavljenje blagdana u bosanskohercegovačkim, ali i drugim južnoslavenskim religijskim tradicijama, na proslavu Uskrsa, Božića, Večeri Gospodnje, krsne slave, bajrama, Jom Kipura, Purima itd. Autor ne zaboravlja ukazati također i na sve prisutniju činjenicu „komercijalizacije blagdana“, pa bi se u tome smislu moglo govoriti umjesto o „svetom“, o „potrošačkim blagdanima“ (među koje se ubrajaju Božić, Bajram, Nova godina, Hanuka, Purim...) čime navedeni blagdani, kako prema Cvitkovićevim riječima navode i mnogi teolozi, postaju „blagdani puni darovima, a siromašni autentičnom vjerom“ (str. 190).

Kad je riječ o „Obredima hodočašća“, u petome poglavlju (str. 191-212), potrebno je kazati da su hodočašća kao obredi kojima se iskazuje pripadanje jednoj religijskoj tradiciji, ali i jednoj nacionalnoj skupini, karakteristični za sredozemne zemlje. Hodočasti se najviše u „svoja sveta mjesta“, većinom u točno određeno vrijeme u godini kako bi se na tome mjestu obavili za to propisani obredi u kojima sudjeluju hodočasnici. Autor s pravom naglašava da se unatoč svim krizama religioznosti, nikada ne govori o krizi hodočašćenja. Svakim danom sve više je onih koji iz razno-raznih razloga hodočaste na sveta mjesta. U mno-

gim slučajevima navedena hodočašća imaju značajku vjerskoga turizma.

Odgovarajući na veoma učestala pitanja, gdje se nalaze poticaji za hodočašćenja, Cvitković nas upućuje na svete knjige, kao što su hinduistička Bhagavad-Gita, židovska Tora, islamski Kur'an, dok kršćani hodočaste u mjesta Isusova rođenja, djelovanja i smrti, ali i u druga mjesta koja su tijekom kršćanske povijesti prihvaćena kao hodočasnička mjesta (Lurd, Fatima, Međugorje, Podmilačje, itd.).

Uz ovo autor radi i tipologiju hodočašća, pa tako imamo hodočašća po kriteriju prostornoga značenja: 1) mjesna, 2) regionalna / internacionalna, 3) nacionalna te 4) hodočašća univerzalnoga značenja, zatim 5) hodočašća po kriteriju hodočasničkoga mjesta: sveta mjesta i sveti prostori (planine, rijeke, mjesta), zatim 6) hodočašća stopama svetaca (npr. kod muslimana put Meka-Medina), hodočašća na mjesta važnih povijesnih događanja (npr. kod katolika u mjesta Marijina / Gospina ukazanja ili u mjesta nastanka određenih religija, zatim u mjesta u kojima su živjeli određeni sveci ili pak u mjesta u kojima se može doživjeti sreća ili ozdravljenje. Autor govori i o vremenima u kojima se obavljaju hodočašća kao i o motivima koji stoje u osnovi čovjekove odluke da krene na hodočašće (oprost grijeha, duhovno ili tjelesno ozdravljenje sebe i svojih najbližih). Naravno, Cvitković navodi i posebna sociološka obilježja hodočašća, koja se mogu prepoznavati temeljem ponašanja hodočasnika u mjestu hodočašća, zatim jačanja religijskog identiteta, društveno-komunikativnoj ulozi, te socijalnom statusu onih koji odlaze na hodočašća kao i ekonomskom aspektu hodočašća i hodočasničkih mjesta. On govori i o zabranama tijekom

hodočašća (riječ je ponajprije u zabrani seksualnih odnosa) kao i o preprekama (religijskim, ekonomskim, spolnim) da netko uopće može ići na hodočašće.

Govoreći u šestome poglavlju o „Obredima zahvalnosti“ (str. 213-214), Cvitković nas upoznaje s različitim oblicima zahvaljivanja u religijskim tradicijama. Ti su obredi vezani ponajprije „za događaje iz povijesti religije, razne obljetnice, jubileje, pobjede (Bitka na Bedru), konzumiranje hrane, ostvarivanje nečijih nadanja, itd.“ (str. 213). Iskazi zahvalnosti mogli su biti veoma različiti: od žrtvovanja ljudi, žena i djece, zarobljenika, životinja do prinašanja „plodova rada ruku svojih“, ali i molitava zahvalnica. Naravno svaka od religijskih tradicija ima svoje vlastite oblike zahvaljivanja Nadnaravnome, a što autor i navodi u ovome poglavlju.

U sedmome poglavlju Cvitković govori o „Gozbenim obredima“ (str. 215-216), o obrednome blagovanju „kojim se izražava zajedništvo s božanskim, ali i s članovima religijske zajednice“, kojim se između ostaloga snaži grupni identitet, a riječ je ponajprije o obrednom konzumiranju jela i pića (str. 215). Gozbe mogu biti žrtvene (kod starih Rimljana, zatim kod muslimana – *kurban*, kod kršćana – *euharistija*, ali i pogrebne gozbe koje se mogu obavljati na grobu nakon pogreba, na godišnjicu smrti pokojnika ili na način da se ostavi hrana na grobu. Pogrebne gozbe su u nekim religijama obvezujuće, u drugima dopuštene, a u trećima zabranjene. Ono što je važno napomenuti da su se u svakoj od religija gozbeni obredi vremenom mijenjali, nadopunjavali i nestajali.

Govoreći u osmome poglavlju o „Kalendarskim obredima“ (str. 217-238), Cvit-

ković nas upoznaje s obrednim kalendarima kojih je bilo u svim dosadašnjim civilizacijama, svejedno je li riječ o solarnome, lunisolarnom ili samo o lunarnom kalendaru. Upoznavajući nas s kalendarima – npr. s gregorijanskim, julijanskim, židovskim, muslimanskim, indijskim, kineskim itd., autor nas upoznaje i s obredima koji se, pošto svaka religija ima svoj obredni kalendar, izvode u točno određene dane tijekom „religijske“ godine, ali i s onim obredima koji se u nekim kulturama izvode u različitim povodima – početkom nekoga od godišnjih doba ili u slučajevima poplava, potresa, suše itd. Na taj način smo u mogućnosti upoznati se s kalendarskim blagdanima kod sjevernoameričkih Indijanaca, starih Rimljana, Židova, Kineza, Japanaca, Indijaca, muslimana te kršćana svih konfesija, s posebnim osvrtom na slavljenje Nove godine u svim kulturama, te na kalendarske blagdane na našim područjima.

Cvitković u devetome poglavlju s pravom ističe da „Obredi žrtvovanja“ (str. 239-252) „spadaju među najstarije religijske obrede“, da su se tijekom povijesti mijenjali te time imali različiti sadržaj i značenja. Žrtva je religijsko prinošenje dara Nadnaravnome biću, božanstvu, svecima kako bi ih se umilostivilo, i nalazimo ih u svim religijama, od prirodnih višebožaničkih do modernih monoteističkih. Žrtva je, smatra autor, izraz osobne i / ili zajedničke ljubavi prema Bogu (str. 240). Međutim, unatoč religijskim razlikama, među žrtvenim obredima postoji velika sličnost. Naime, ako razlike i postoje, one se odnose „na tehniku prinošenja žrtve“. U svakome slučaju, obred žrtvovanja, kod kojeg gotovo uvijek vrijedi „zakon trgovine“ (Bože, ja tebi žrtvu, ti meni zdravlje, milost, sre-

ću ...), mora se odvijati po točno određenom redoslijedu. Motivi prinašanja žrtve (zahvala, molitva za zdravlje, kišu, plodnost, pobjedu u ratu, itd.) kao i predmeti žrtvovanja mogu biti veoma različiti (od djece, žena, ratnih zarobljenika do zemaljskih plodova), a što se može prepoznati u kulturama Maya, Inka, Azteka, Hindusa, a također i Slavena, ali i u novije vrijeme i sljedbenika novih religijskih pokreta. No, iako je, smatra autor, za žrtvu vezano gotovo uvijek nasilje, „žrtveni dar ima komunikacijsku ulogu“, on uspostavlja ono čovjeku prijeko potrebno „zajedništvo s bogom, ali i s pripadnicima njegove religijske grupe“ (str. 252).

Teško je odvojiti rat od religije, odnosno religiju od rata. Stoga su „Ratni obredi“ (str. 253-258) u bitnome religijski obredi. Pojavom monoteističkih religija javlja se i „sveti rat“, a neke religije, kao npr. zen-budizam, bile su religije ratnika, npr. samuraja (odatle *samurajski kodeksi*). U rat se išlo s obredom, rat se vodio kao obredni čin, a iz rata se vraćalo uz „odgovarajuće“ obrede, zavisno jesu li povratnici iz rata bili pobijeđeni ili pobjednici. Ne čudi stoga što u nekim religijama nalazimo između ostalih i bogove zaštitnike rata i ratovanja.

U jedanaestome poglavlju Cvitković nas upoznaje i s „Ostalim obredima“ (str. 259-344), među koje on ubraja tabue, obredne plesove, obrednu glazbu, obrede proricanja, magijske, karnevalske, seksualni te obrede iscjeljenja.

Autor ne zaboravlja u posljednjemu, dvanaestom poglavlju, pod naslovom „Ekskurs o obredima u ‘svjetovnoj religiji’“ (str. 345-351) osvrnuti se i na „religijske“ obrede u okviru suvremene „svjetovne religije“ koje (obrede) primjećujemo npr. prilikom polaganja prisege (vojska, predsjednik dr-

žave), komemoracije, polaganje cvijeća ispred spomenika, podjela odličja, itd.

Na kraju prikaza ovoga vrijednog djela potrebno je također reći da nas profesor Cvitković, dok čitamo ovu knjigu, uspjeva svojim lijepim lapidarnim stilom (pri) vezati za svaku stranicu, za svaku rečenicu, za svaku fusnotu svoje knjige. Naime, on nas u ovome djelu na znanstven i znalački stručan način upoznaje s religijskim i kvazireligijskim obredima nastalim u različitim religijskim tradicijama tijekom njihova trajanja. Zapravo, bavi se obrednim odnosom čovjeka pojedinca prema Nadnaravnome, prema Svetom, prema Onome kome se on obraća za pomoć u različitim životnim prilikama, ali i kome se zahvaljuje za primljenu pomoć.

Zbog načina izlaganja, Cvitkovićevu *Sociologiju obreda* će, vjerujem, moći s lakoćom čitati kako stručnjaci – sociolozi religije, tako i svi oni koji se prvi put susreću s ovom socioreligijskom temom i načinom pristupa u njezinoj obradbi. Kazalo ime na i korištenih pojmova ovo djelo čini još vrijednijim. Nadam se da će se ova knjiga naći u popisima obvezne ispitne i seminarske literature na društvenim i humanističkim fakultetima u Republici Hrvatskoj.

Ivan Markešić